

Trans-Atlantik

Od istog autora:
Bakakaj

Witold Gombrowicz
Trans-Atlantik

preveo s poljskog
Mladen Martić

Fraktura

Naslov izvornika Trans-Atlantyk

Copyright © Rita Gombrowicz & Institut Littéraire, 1953

All rights reserved

Copyright © za hrvatsko izdanje Fraktura 2009.

Copyright © za prijevod Mladen Martić i Fraktura 2009.

Sva prava pridržana. Ni jedan dio ove knjige ne smije se reproducirati u bilo kojem obliku bez prethodnog dopuštenja nakladnika.

ISBN 978-953-266-123-1

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 723733

Predgovor *Trans-Atlantiku*

Kako se čini, više se ne moram bojati rike negodovanja – prvi sudar *Trans-Atlantika* s čitateljem dogodio se prije nekoliko godina, u emigraciji, i već je iza mene. Sada je dakle vrijeme da se odagna druga pogibelj, naime, da djelo bude odveć usko i plitko čitano.

Moram zahtijevati danas, uoči domaćega izdanja, dublje i svestranije očitavanje teksta. Moram – jer to se djelotiče u stanovitoj mjeri naroda, a naša pamet, kako u emigraciji tako i u zemlji, nije još u tome smislu dostatno slobodna, još uvijek je grčevita, pa čak i blazirana... Knjige na tu temu ne umijemo čitati jednostavno. Odveć je snažan još u nas taj poljski kompleks i odviše smo opterećeni tradicijom. Jedni se (njima sam pripadao) zamalo boje riječi “domovina”, kao da ih ona vraća 30 godina u razvoju. Druge smjesta odvodi na kolosijeke u našoj književnosti obvezujućih šablona. Zar pretjerujem? Ali pošta mi donosi različite glase iz zemlje o *Trans-Atlantiku* i saznajem da je to “pamflet protiv bogo-domovinske fraze”, ili pak “satira na predratnu Poljsku”... Našao se čak netko tko ga je okvalificirao kao... pamflet protiv sanacije*. Na toj ljestvici, maksimalna ocjena na koju bih mogao

* Riječ je o razdoblju “moralne obnove poljskoga političkog tijela” koju je državnim udarom 1926. potaknuo maršal Józef Piłsudski (1867.–1935.). (op. prev.)

pretendirati jest ona koja u djelu vidi “nacionalni obračun savjesti” također i “kritiku naših nacionalnih mana”.

No što će meni nekakve bitke s mrtvom predratnom Poljskom ili s preživjelim stilom staromodnoga domoljublja, kada imam drugih i univerzalnijih briga? Zar bih trebao gubiti vrijeme na neaktualne sitnice? Ja sam od onih ambicioznih strijelaca koji, ako već promašuju, onda samo krupniju divljač.

Ne priječim: *Trans-Atlantik* je među inim i satira. A također je, među inim, i čak poprilično žestok obračun... ne s nekakvom posebnom Poljskom, jasna stvar, već s Poljskom onakvom kakvom su ju stvorili uvjeti njezine povijesne opstojnosti i njezina položaja u svijetu (to znači, s Poljskom s l a b o m). I suglasan sam da je to gusarska lađa, koja krijumčari puno dinamita da bi digla u zrak naše dosadašnje nacionalne osjećaje. Pa čak u svojoj utrobi krije i stanovit jasan postulat u odnosu spram toga osjećaja: pobijediti poljskost. Olabaviti tu našu podčinjenost Poljskoj! Odljepiti se bar malo! Dići s koljena! Objaviti, legalizirati taj drugi pol osjećaja koji nalaže svakom pojedincu da se brani od nacije, kao od svakog skupnog nasilja. Dokopati se – to je najvažnije – slobode spram poljske forme, bivajući Poljakom, biti i nekim širim i višim od Poljske! To je – idejna kontrabanda *Trans-Atlantika*. Zatim, tu bi bila riječ i o jako daleko pomaknutoj reviziji našega odnosa spram naroda – tako skrajnjoj da bi mogla potpuno preinačiti naše subjektivno osjećanje i osloboditi energije koje bi možda u konačnici i narodu koristile. Reviziju, nota bene, univerzalne naravi – kada bih to isto predložio ljudima drugih nacija, jer problem se ne tiče odnosa Poljaka spram Poljske, već čovjeka spram nacije. I napokon, reviziju koja se najuže veže s cijelom suvremenom problematikom, jer imam u vidu (kao uvijek) jačanje, obogaćenje individualnoga života podizanjem njegove

otpornosti prema meljućoj nadmoći mase. U takvom je idejnom tonu napisan *Trans-Antlantik*.

Govorio sam o tome višekratno u svojem dnevniku*, tiskanom u pariškoj *Kulturi*. Sada se on pojavljuje i kao knjiga, u Parizu. U taj svezak nije ušao ulomak iz *Kulture* iz ožujka 1957. g., koji također predstavlja komentar na moju herezu.

No je li spomenuta misao tema djela? Je li umjetnost uopće zadaća na temu? Ovo su vjerojatno umjesna pitanja u trenutku kada, bojim se, domaća kritika još nije raskinula sa socrealističkom manijom traženja “umjetnosti na temu”. Ne, *Trans-Atlantik* nema nikakvu temu izvan priče koju pripovijeda. To je samo pripovijest, to nije ništa više no stanovit ispričovijedani svijet – koji može nešto vrijeđati, ukoliko se pokaže smiješnim, slikovitim, otkrivačkim i pobuđujućim – to je nešto svjetlucavo i titravo, što se prelijeva u mnoštvu značenja. *Trans-Atlantik* je pomalo sve što ushtjednete: satira, kritika, traktat, igra, apsurd, drama – ali nije ništa isključivo, budući da je samo ja, moja “vibracija”, moje pražnjenje, moja egzistencija.

Je li to o Poljskoj? Ali ja nikada nisam napisao nijednu riječ o bilo čemu drugom, već samo o sebi – ne osjećam se za to opunomoćenim. Ja sam se 1939. godine našao u Buenos Airesu, izbačen iz Poljske i svoga dotadašnjega života, u situaciji neobično pogibeljnjoj. Prošlost je bankrotirala. Sadašnjost je poput noći. Budućnost neodgonetljiva. Ni u čemu oslonca. Lomi se i puca Forma pod udarcima sveopćega Propinjanja... Ono što je bilo sada je

* *Dnevnici*, po mnogima najbolje piščevo djelo, nastajali su od 1953. do 1966. Godine 1957., kada je pisan ovaj predgovor poljskom izdanju *Trans-Atlantika*, u Parizu je izašao njihov prvi svezak. (op. prev.)

već samo impotencija, ono što je novo i nadolazeće jest nasilje. Ja, na tim bespućima anarhije, među izgubljenim bogovima, prepušten sam sebi. Što biste htjeli da osjećam u takvom trenutku? Uništiti u sebi prošlost?... Predati se budućnosti?... Da... ali ja se više ničemu nisam htio predavati samim svojim bićem, nikakvom nadolazećem obliku – ja sam htio biti nešto više i bogatije od oblika. Odatle dolazi s m i j e h u *Trans-Atlantiku*. I takva je manje-više bila ta moja pustolovina iz koje je nastalo djelo groteskno, razapeto između prošlosti i budućnosti.

* * *

Valja dodati, reda radi, premda je možda nepotrebno: *Trans-Atlantik* je fantazija. Sve – izmišljeno tek u vrlo labavoj vezi s pravom Argentinom i pravom poljskom kolonijom u Buenos Airesu. Moje “dezterstvo” također drugačije izgleda u stvarnosti (istraživače upućujem na svoj dnevnik).

Witold Gombrowicz
1957.

O sjećam potrebu priopćiti Obitelji, rođacima i prijateljima mojim evo ovaj začetak svojih, već deset godina minuvših dogodovština u argentinskoj prijestolnici. Nikoga ja na te svoje stare valjuške, na repu svoju, možda i prijesnu, ne pozivam, jer u cinčanoj su zdjelici Posne, Jadne, i uz to su joštere Sramne, na ulju grijeha mojih, Srama mojega, ta teška moja ječmenica, tmasta, s crnom kašom mojom, ah, bolje je ustima da ih ne okuse, jer valjda im je svrhom vječno prokletstvo i uniznost moja, na neumornu putu Života moga i uz tešku, mučnu Goru moju.

Dvadeset prvoga kolovoza 1939. godine ja sam na lađi "Chrobry" U Buenos Aires dohodio. Plovidba od Gdinje do Buenos Airesa bijaše velikom uživancijom... i pravo uzevši, nije mi se htjelo na kopno iskrcati, kakonoti čovjeku što je dvadeset dana između neba i vode, posvema otkaćen, zrakom umiven, u vodi rastvoren i vjetrom prožet. Sa mnom je Czesław Straszewicz, drugar moj, kajitu dijelio jer obadvojica kao pisaoci, bogo moj mili, tek operjani, na to prvo novog broda putovanje bijasmo pozvani; osim njega Rembieliński senator, Mazurkiewicz ministar i vele inijeh osoba, s kojima sam se ispoznavao. I dvije lijepe gospođice, skladne, ugodljive, s kojima sam u slobodno vrijeme naklapao i šegačio, očijukao i tako, ponavljam, između neba i Vode, a sveder dalje, spokojno...

Elem, kad uz kopno pristadosmo, ja se s gosparom Czesławom i Rembielińskim senatorom u grad zaputih,

sasma naslijepo, kao u rogu, jer nijedan od nas tu nije nikada nogom kročio. Buka, prašina i sivilo zemlje nemilo nas skoliše poslije one čiste i slane krunice valova koju na vodi moljasma. Pa ipak, preko trga Retino prošavši, na kojem se izdiže ono što Englezi sagrađiše, bodro u ulicu Florida stupismo, a tamo luksuzni dućani, izuzetna Artikala i robe obilatost i cvijet distingvirane publike, tamo veliki Magazini i slastičarnice. Tamo je senator Rembieliński ogledao novčarke, a ja ugledah oglas na kojem je riječ “CARAVANAS” bila ispisana i kažem gospodaru Czesławu za bijela, bučna dana, dok smo tako za nosom išli i išli: “Iii... vidiš li, gospodaru Czesławe, one Caravanas?”

Ali odmah smo se na brod morali vratiti, gdje je kapetan Predsjednike i Predstavnike ovdašnje poljske Zajednice gostio. Skupila se tih Predsjednika i Predstavnika velika hrpa, a ja sam odmah sebi dušmane pribavio, jer sred tolikih novih i neznanih mi obličja kao u šumi izgubljen, časti sam i zvanja brkao, ljude sam, teme i predmete mijesao, čas sam votku pio, čas je opet nisam pio i kano pipkajući poljem sam hodio. Nu i Njegova Visost ministar Kosiubidzki Feliks, poklisar naš u toj zemlji, prisutnošću je svojom Primanje počastio i, čašicu u dlanu držeći, dva je otprilike sata stajao, te ovoga te onoga najljubaznije stajanjem svojim častio. U govora i razgovora vrtlogu, u mrtvoj svjetlosti svjetiljaka, ja sam kao kroz teleskop sve njih promatrao i svugdje Tuđinstvo videći, Novost i Zagonetku, nekom ništavnošću i sivošću svladan, dom sam svoj, Prijatelje i Drugare dozivao.

Elem, malo pa ništa. Ali nije dobro. Jer tamo se već, gospodaru, negdje se tamo nešto valja, a prem je pusto kao na priliku noću u polju, tamo za šumom, za Gumnom, zebnja i Božja pokora i kanda se nešto sprema; ali svak je mislio, možda splasne kao iglom probušeno, velik oblak mala kiša i kao ono sa ženskinjem, što se bacaka, zapomaže, jauče s Trbuhom velikim, Crnim, ah, Nesmiljenim,

čovjek bi rekao Sotonu će poroditi, a ono je samo trbo-
bolja snapopala; i tako ode strah. Ali nije dobro i valjda
nije dobro, oj, nije dobro. Za tih sam posljednjih dana
pred rat ja s gosparom Czesławom, s Rembielińskim sena-
torom i Mazurkiewiczem ministrom na mnozijem prima-
njima bio, jerbo su i Njegova Visost poklisar Kosiubidzki
i Konzul i neka Markiza u hotelu Alvear i Bog sam zna
tko još i gdje i s kakva razloga, te s čime za što i čemu; ali
kada smo s tih primanja odlazili, u ušima nam je odzva-
njala zlohuda vika novina “Polonia, Polonia”. I bi nam
tako sve teže, sve smrknutije, te svak se ušima poklopio,
vuče se kao otrovan, toliko Brigama koliko Delicijama
napunjen. Uto Czesław u kajitu našu (jer i nadalje smo na
brodu stanovali) s novinama bane: “Rat samo što nije
buknuo, nema druge! Eno kapetan je izdao zapovijed da
naš brod sutra isplovi, jer premda se Poljske više dokopati
ne možemo, negdje ćemo do obale Engleske ili Škotske
jamačno doprijeti.” Kada to reče, sa suzama jedan dru-
gome u zagrljaj padosmo i namah na koljena padosmo,
Božju pomoć dozivajući i Gospodu se Bogu predajući. Ter
tako klečeći govorim Czesławu: “Plovite, plovite uz Božju
pomoć!”

Czesław meni: “Što to čujem, valjda i ti s nama ploviš!”
A ja odgovorim (nu namjerno na koljenima ostajem): “Ma
što to govoriš? Zar ti ploviti nećeš?” Kažem: “Ja bih ot-
plovio u Poljsku, ali što će meni Engleska? Što će meni
Engleska ili Škotska? Ovdje ostajem.” Tako ja njemu ci-
jedim kroza zube (jer svu mu istinu nisam mogao reći), a
on me gleda ter gleda. Oglasi se, ali već jako zabrinut:
“Ne želiš s nama? Radije ćeš ostati? Nego ti u Poslanstvo
naše otići, tamo se prijavi da te dezenterom ili čim gorim
ne proglase. Hoćeš li otići u poslanstvo, hoćeš li?” Odgo-
vorih: “Pa što misliš, naravno da ću otići, valjda znam što
mi je građanska dužnost, ništa se ti za mene ne plaši. Nego,
bolje da nikome ne govoriš, možda još promijenim na-

mjeru i s vama otplovim.” Tek tada s koljena ustadoh, jer najgore je prošlo, a čestiti Czeslaw, ali i brižni, i nadalje se prijateljski prema meni odnosio (premda kao neka tajna među nama nastade).

Ja čovjeku tom, Zemljaku, čitavu istinu nijesam htio otkriti, a tako ni inim svojim Zemljacima i Svojacima... jer bi me valjda živa na lomači pekli, konjima ili kliještima trgali i crnim đavlom proglasili. A najveća je teškoća moja bila u tome što, budući sa stanom na brodu, nikako ga tajom nijesam mogao napustiti. Zato sam, pažljivo pazeći da se ni pred kime ne odam, i ja, tobože u tom metežu svekolikog općinstva, u duševnoj groznici, u ushićenja uzvicima i popijevkama, u tihim zebnje i brižnosti uzdasima, uzvikivao, ili pjevao, ili brisao, ili uzdisao... kad nas s veza počese skidati, kad brod ljudima uskomešan, od ljudi Zemljaka crn, tek što se nije otisnuo ter zaplovio, ja s čovjekom, koji je za mnom dva moja kofera nosio, stepenicama na kopno silazim i udaljavati se počinjem. Elem tako se odiljam. I uopće se iza sebe ne osvrćem. Odiljam se ništa ne znam što je tamo za mnom. Ali udaljujem se po šljunčanoj aleji i već sam dosta daleko. Tek kad sam se dobro udaljio, zastadoh i iza sebe pogledah, a tamo se brod od obale otisnuo, onako težak, trbušast.

Tada na koljena htjedoh pasti! Ali nikada ne padoh, nego samo onako istiha Huliti, Kleti žestoko, nu samo u sebi, počeh: “Ma plovite mi vi, plovite, Zemljaci, Narodu svome. Plovite mi vi Narodu vašem svetom ter valjda Prokletom! Plovite mi Stvoru tom sv. Mračnom, što vjekovima lipše, a lipsati ne može! Plovite mi Čudaku vašem svetom, što ga sva Priroda prokle, što se stalno porađa, a evo je stalno Nerođen! Plovite mi, plovite, neka vam on ni Živjeti ni Lipsati ne dopusti, nego neka vas zauvijek između Bitka i Nebitka drži. Plovite mi Mlitavici vašoj svetoj, neka vas ona i nadalje Slini!” Lađa se već ukoso

postavila i otplovljavaše, a ja jošter ovako govorim: “Plo-
vite mi Mahnitavcu, Luđaku vašem svetom ah valjda Pro-
kletom, neka vas on skokovima, mahnitostima svojim
Muči i Trapi, neka vas krvlju zalijeva, neka vas Rikom
svojom riče, izrikuje, vâs Mukom namuči, Djecu vašu,
žene, u Smrt, u Izdisanje sâm izdišući u izdisanju svome
Mahnitosti svoje vâs Mahnitâ, Razmahnitava!” S takvom
eto kletvom od lađe se otkrenuvši u grad kroćih.

* * *

Sve u svemu imao sam 96 dolara, koji su mi najviše za
dva mjeseca najskromnijega života mogli dostajati, te sam
odmah morao mućnuti glavom što i kako da počnem.
Najprvo sam smislio da se gosparu Cieciszowskom upu-
tim, kojega sam još odavna poznavao, jer njegova majka,
ostavši udovicom, živjela je kraj Kielca u kući Ada Krzy-
wnickog, dvije milje od Nećaka mojih, Szymuskih, kojima
sam ponekad ja s bratom svojim i sa snahom si navraćao,
uglavnom na patke. Eto taj Cieciszowski, koji tu već ne-
koliko godina boravi, mogao mi je sada biti od savjeta i
pomoći. Odmah se njemu s torbom uputih i tako se sret-
no slučajilo da sam ga doma zatekao. Bio je to valjda naj-
čudniji čovjek kakva u životu sretoh, naime mršav, sitan,
od Malokrvnosti, koju je u djetinjstvu stekao, vrlo Blijed,
uza svu ljubaznost i dvornost svoju, kao zec pod međom
ušima striže, vjetar uškâ, te svako malo iznebuha Vikne
iliti Utihne... Ugledavši me, klikne: “Koga ja to vidim!” I
grli me, nutka da sjednem, stolice primiče i u čemu bi mi
od koristi mogao biti pita.

Pravi ter Huliteljski razlog svoga ostanka nisam mu
mogao otkriti, jer, kao Zemljak, mogao me izdati. Tako
samo kažem te ovo te ono, videći da sam od domovine
odsječen, s velikim sam Bolom i žalošću svojom tu ostati

odlučio, umjesto da u Englesku ili Škotsku izgnanikom plovim. S jednakim mi je odgovorio oprezom, kao biva nema dvojbe da se u ovakvoj Materie naše nevolji čestito srce Sina svakoga njojzi, njojzi kano ptica otima, ali, kaže, što se tu Može, shvaćam Jad tvoj, nitko oceana ne preskoči, pa daklem odluku tvoju podržavam oliti ne podržavam, i dobro si učinio što tu ostade, premda možda i nisi dobro učinio. Tako govori, a palčevima mlinac vrti. Videći ga gdje on tako tim palčevima vrti ter vrti, pomislih “što ti tako vrtiš, pa da i ja tebi recimo povrtim” i nuto i ja mlinac zavrtim, a ujedno govorim:

“Tako, gosparu, mniješ?”

“Nisam ja toliko mahnit da u Ova Vremena nešto mnijem oliti ne mnijem. Ali kada tu osta, pođider smjesta u Poslanstvo, oli ne pođi, i tamo se prijavi, oli ne prijavi, jer ako se prijaviš oli se ne prijaviš, popriličnoj se neugodi možeš izložiti oli ne izložiti.”

“Tako, gosparu, mniješ?”

“Mnijem oliti ne mnijem. Učini kako sam scijeniš (tu palčevima vrti) ili ne scijeniš (i palčevima vrti), jer o tvojoj se glavi radi (opet palčevima vrti), te te kakvo Zlo ne zadesi oliti i zadesi (i ponovno vrti).”

Uto ja njemu zavrtim i govorim: “I tako mi svjetuješ?” Vrti, vrti, ter mi naglo priskoči: “Nesretni Čovječe, ma bolje ti je Nestani, u zemlju Propadni i ni zuc, a njima ne idi, jer dohvate li te, pustiti te neće! Slušaj što ti svjetujem, bolje ti je tuđinaca se, inozemaca drži, među inozemce nestani, rasplini se, i neka te Bog čuva od Poslanstva, a tako i od Zemljaka, jer Zli su, Opaki, pokora Božja, i samo će te gristi dok te ne dogrizu!” Uto kažem: “Tako smatraš?” A on uzvikne: “Ma ruka Božja neka te očuva da Poslanstvo oli Zemljake ovdje prisuće izbjegavaš, jer ako bi ih izbjegavao, oni će te gristi dok te ne dogrizu!” Palčevima vrti, ter i ja vrtim, sve dok mi se od te vrtnje u glavi nije zavrtjelo, ali što tu, nešto valja poduzeti, jer kesa

je prazna, pa ovijem riječima beknuh: “Ne znam, da mi je kakav posao dobiti, da bar ove prve mjesece nekako preturim... Što bi tu čovjek mogao naći?...” Za ruku me zgrabi: “Ne boj se, odmah ćemo nešto smisliti, već ću ja Tebe sa Zemljacima upoznati, ter će ti pripomoći oliti neće pripomoći! Ne fali ovdje dobrostojećih naših trgovaca, privrednika, bankara, ja ću te već nekako uvtjeti, uvtjeti... oli i neću...” I palčevima vrti.

Gdje je govora, tu je i dogovora. “Elem”, kaže, “imaju ovdje trojica ortaka koji drže Udrugu i Konjski ter Pasji Interes Dioničarski zasnovaše i oni bi ti pripomogli oli ne bi pripomogli ter za službenika ili pomoćnika uzeli s plaćom 100 oli 150 pezosa, jerbo najznatniji su, najčestitiji oli nenajčestitiji ljudi, a Udruga im je Komanditna, Subhastativna oli i ne Subhastativna; ali, ne lezi vraže, valja svakoga od njih zasebno čapiti i sa svakim zasebno Privatno porazgovarati, jer među njima odavno je puno Žuč i Jeda i tako je jedan drugom omrznuo da su jedan uz drugoga mrzice i samo bi mrzili. Ali, ne lezi vraže, kad jedan drugoga s oka ne pušta. Elem, ja bih tebe Baronu predstavio, jer momak je to darežljiv, širokogrud i ne bi ti milosti uskratio; ali što kad bi te Pyckal tada psovkom i Baronu bi te umaterinu, Baron bi te Pyckalu brus, uz kapric i s hrom bi na te Pyckalu, Ciumkała bi pak Baronu ter Pyckalu da si prevarant, možda i kojetko još. Elem, ne leži vraže, valjalo bi te Baronu protiv Pyckala, Pyckalu protiv Barona (tu palčevima vrti).” Dugo još popričasmo o ovome i onome, a i prijatelja se iz davnih vremena sjetismo, ter naposljed (a možda je već dva poslije podne bilo) u pansion, na koji me je bio naputio, sa svojim zavežljajima otidoh i u njemu malu sobicu za 4 pezosa na dan unajmih. Grad kao grad. Jedne kuće jako visoke, a druga nisko stoji. U tijesnim uličicama velika gužva, da se jedva probiti možeš, a prometala mnoštvo. Huka i buka, trubljenje i kričanje, ter zrâka nenasna vlaga.